

NORASMIY TARJIMA

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SANITARIYA
QOIDALARI VA ME‘YORLARI, GIGIYENA
NORMATIVLARI**

**ESHITISH VA AQLIY RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO‘LGAN
O‘QUVCHILAR UCHUN IXTISOSLASHTIRILGAN
UMUMTA‘LIM MAKTABLARI VA KASB-HUNAR
KOLLEJLARINING O‘QUV NASHRLARIGA QO‘YILADIGAN
GIGIYENIK TALABLAR**

**O‘zbekiston Respublikasining
0277-09- sonli SanQvaM**

Rasmiy nashr

Toshkent – 2009

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING SANITARIYA
QOIDALARI VA ME’YORLARI, GIGIYENA
NORMATIVLARI**

«TASDIQLAYMAN»

**O‘zbekiston Respublikasining
Davlat bosh sanitariya vrachi**

B. I.Niyozmatov

2-dekabr 2009-yil

**ESHITISH VA AQLIY RIVOJLANISHIDA NUQSONI BO‘LGAN
O‘QUVCHILAR UCHUN IXTISOSLASHTIRILGAN
UMUMTA’LIM MAKTABLARI VA KASB-HUNAR
KOLLEJLARINING O‘QUV NASHRLARIGA QO‘YILADIGAN
GIGIYENIK TALABLAR**

**O‘zbekiston Respublikasining
0277-09- sonli SanQvaM**

Rasmiy nashr

Toshkent – 2009

Sanitariya-gigiyena norma va qoidalarini buzish O'zbekiston Respublikasi qonunchiligiga muvofiq intizomiy va ma'muriy javobgarlikka sabab bo'ladi.

Sanitariya-gigiyena qoidalarini ixtisoslashtirilgan maktablar (maktab-internatlar), kasb-hunar kollejlari ta'lim olayotgan, eshitishi va aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan o'quv qo'llanmalari nashrlariga tatbiq etiladi.

I. QO'LLANILISH SOHASI VA UMUMIY QOIDALAR

1.1. Mazkur sanitariya qoidalarini O'zbekiston Respublikasining "Davlat sanitariya nazorati to'g'risida"gi, "Ta'lim to'g'risida"gi, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi qonunlari hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Rayosatining 2009-yil 23-martdagi 12-sonli majlis bayonnomasiga asosan ishlab chiqilgan.

1.2. Mazkur sanitariya qoidalarini o'quvchilar organizmida ko'rish a'zolari, tayanch-harakat apparati, yurak-qon tomir tizimi kasalliklarining oldini olishga, shuningdek, ixtisoslashtirilgan maktablar va kasb-hunar kollejlari aqliy rivojlanishida va nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning nutqini rivojlantirishga qaratilgan.

1.3. Sanitariya qoidalarini o'quv nashrlarining (darsliklar, o'quv qo'llanmalari, praktikumlar, keyingi o'rinlarda – nashrlar) o'qishga qulayligini ta'minlash maqsadida ularning vazni, shrift bilan bezatilishi, bosma sifati va poligrafiya materiallariga oid gigiyenik talablarni belgilaydi.

1.4. Gigiyenik talablar va qoidalar o'quvchilarning ko'rish qobiliyati va umumiy toliqishining oldini olib, o'qish jarayonida ko'zga tushadigan zo'riqishni kamaytirish maqsadida bolalar va o'smirlar organizmining funksional imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan.

1.5. Sanitariya qoidalarini umumta'lim muassasalarida, shuningdek, uyda ta'lim olish va inklyuziv ta'lim sharoitida o'qiydigan, eshitishi va aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarga mo'ljallangan nashrlarga ham tatbiq etiladi.

1.6. Mazkur sanitariya qoidalarini talablariga rioya qilish mulkchilik shaklidan qat'i nazar, nashrlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi fuqarolar, yakka tartibdagi tadbirkorlar va yuridik shaxslar uchun majburiydir.

1.7. Nashrlarga oid gigiyenik talablarni tartibga solish va ta'minlash qismidagi me'yoriy hujjatlar (davlat va tarmoq standartlari) mazkur sanitariya qoidalariga zid bo'lmasligi kerak va ulardan faqatgina mazkur sanitariya qoidalariga muvofiqligi to'g'risida sanitariya-epidemiologiya xulosasi mavjud bo'lgandagina foydalanishga yo'l qo'yiladi.

1.8. Mazkur sanitariya qoidalarining bajarilishi ustidan davlat sanitariya-epidemiologiya nazorati O'zbekiston Respublikasi Davlat sanitariya-epidemiologiya xizmati muassasalari tomonidan amalga oshiriladi.

II. NASHRLARNING GIGIYENIK TASNIFI

2.1. O'quv fanlari bo'yicha nashrlar bir marta o'qish va o'zlashtirish uchun taqdim etiladigan axborot materialining xususiyati va hajmiga qarab quyidagilarga bo'linadi:

gumanitar (alifbe, savod o'rgatish, o'qish, nutq o'stirish, rus tili, ona tili, talaffuz, jamiyatshunoslik, atrofimizdagi olam, adabiyot, tilshunoslik – o'zbek va xorijiy tillar, hayot faoliyati xavfsizligi asoslari, estetik turkum fanlari, jismoniy tarbiya, mehnat ta'limi);

ijtimoiy (tarix, davlat huquqi va sh.k.);

tabiiy (fizika, kimyo, geografiya, biologiya, astronomiya va sh.k.);

aniq (matematika, informatika va sh.k.);

boshlang'ich kasb-hunar ta'limi uchun maxsus fanlar.

2.2. O'quv jarayonidagi funksional vazifasiga ko'ra nashrlar quyidagilarga bo'linadi:

darslik;

o'quv qo'llanma.

2.3. Nashrlar yosh toifasiga ko'ra quyidagilar uchun mo'ljallanadi:

boshlang'ich ta'lim (I guruh):

a) 1–4-sinflar (intellektida nuqsoni bo'lgan bolalar – INB uchun);

b) 1–6-sinflar (eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar – ENB uchun);

umumiy o'rta ta'lim (II guruh):

a) 5–9-sinflar (INB uchun);

b) 7–11-sinflar (ENB uchun).

v) maxsus kasb-hunar ta'limi.

III. NASHRLARGA QO'YILADIGAN GIGIYENIK TALABLAR

3.1. Umumiy talablar

3.1.1. Ikki yosh toifasiga oid materiallarni o'z ichiga olgan nashrlarni chiqarish tavsiya etilmaydi.

Nashr ko'pi bilan quyidagi muddatlarga mo'ljallangan o'quv materiallarini o'z ichiga olishi lozim:

1-sinf uchun 1 yillik foydalanishga,

2–4-sinflar uchun 2 yillik foydalanishga,

5–9-sinflar uchun 4 yillik foydalanishga.

1-sinf darsliklaridan 1 o'quv yilidan ortiq foydalanish taqiqlanadi.

3.1.2. Nashrlarga amaldagi davlat standartiga muvofiq formatlarda yo'l qo'yiladi.

3.1.3. Nashr vazni quyidagidan oshmasligi kerak:

1–4-sinflar uchun – 300 g;

5–6-sinflar uchun – 400 g;

7–9-sinflar uchun – 500 g;

10–11-sinflar uchun – 600 g.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi uchun – 600 g.

Faqat sinfda ishlashga mo'ljallangan 1–4-sinflar uchun nashrlar vazni 500 g dan oshmasligi kerak.

Nashr vaznini ko'pi bilan 10% ga oshirishga yo'l qo'yiladi.

Darsliklarning bir o'quv kuniga mo'ljallangan, yozuv qurollari bilan birga jamlangan to'plami (ranets yoki portfel vaznisiz) o'quvchilar tomonidan 3 km gacha masofaga og'irlik ko'tarish uchun yo'l qo'yilgan me'yorlardan oshmasligi kerak:

I–III sinflar uchun 1,5 kg dan 2,0 kg gacha;

IV–V sinflar uchun 2,0 kg dan 2,5 kg gacha;

VI–VII sinflar uchun 3,0 kg dan 3,5 kg gacha;

VIII–IX sinflar uchun 4,0 kg dan 4,5 kg gacha;

10–11-sinflar va kasb-hunar kollejlari o'quvchilari uchun 5 kg gacha.

3.1.4. Nashrlar yumshoq yoki qattiq muqovada tayyorlanishi mumkin.

3.1.5. Qog'oz qoplamali qattiq muqovalı nashrlar plyonka presslab pardoatlanishi kerak.

Bo'rlangan yoki maxsus qoplamali qog'ozlardan tayyorlangan muqovalardan tashqari, boshqa yumshoq muqovalı nashrlar laklanishi yoki plyonka presslanib pardoatlanishi kerak.

3.1.6. Nashr blokini o'qish sharoitini yomonlashtiradigan usullarda mahkamlashga yo'l qo'yilmaydi:

sim qadab tikish;

yelimlab choksiz mahkamlash.

Funksional jihatdan sahifalarga ajratish (qirqish) uchun mo'ljallangan nashrlarda, masalan, didaktik materiallar, topshiriqli kartochkalar va shu kabilarda choksiz yelimli mahkamlash usulidan foydalanishga yo'l qo'yiladi.

3.1.7. Boshlang'ich ta'lim uchun mo'ljallangan nashrlarda yuqori bosma usulini qo'llash tavsiya etilmaydi.

3.1.8. Nashr qo'shaloq sahifasining muqovaoldi hoshiyalari kamida 26 mm, bunda sahifadagi muqovaoldi hoshiya o'lchami esa 10 mm dan kam bo'lmasligi kerak.

Sahifa hoshiyalarida, muqovaoldi hoshiyalardan tashqari, topshiriqlarning shartli belgilari, ko'rgazmali tasvirlar va hajmi 50 belgidan oshmaydigan matnni matn qatoridan kamida 5 mm masofada joylashtirishga yo'l qo'yiladi.

Yuqori, tashqi va quyi hoshiyalar, hoshiyalarning tasviriy bezaklari hisobga olinmaganda, 10 mm dan kam bo'lmasligi kerak.

3.1.9. Qora siyoh bilan chop etishda nashrdagi matn tasviri elementlari va qog'ozning optik zichliklari oralig'i 0,7 dan kam bo'lmasligi lozim.

Matn belgilarining shtrixlari noaniq ("uzuq-yuluq") holda chop etilishiga yo'l qo'yilmaydi.

3.1.10. Matnni rangli, kulrang fonda, shuningdek, fonining optik zichligi 0,3 dan yuqori bo'lgan ko'p rangli tasvirlar ustida chop etishga yo'l qo'yilmaydi.

3.1.11. I guruh o'quvchilari uchun mo'ljallangan nashrlarda hajmi 200 belgidan ortiq bo'lgan matn rangli (kulrang) fonda chop etilganda, shrift kegli asosiy matn shrifti keglidan 2 punktga katta, satrlararo masofa (interlinyoj) kamida 2 punktga kengroq, shriftlar esa oddiy yoki keng, och yoki yarim qalin ko'rinishdagi chopqi (rubleniy) shriftlar guruhidan bo'lishi kerak.

3.1.12. Qo'shimcha matn uchun asosiy matn keglidan 2 punktga kichikroq keglidan foydalanishga ruxsat etiladi.

3.1.13. Nashrlardagi illyustratsiyalar aniq, chekkalari puxta ishlangan bo'lishi kerak.

3.1.14. Barcha yosh guruhlari uchun mo'ljallangan nashrlarda chopqi (rublenny) shriftlar guruhiga kiruvchi shriftlar qo'llanilishi lozim.

3.1.15. I guruh uchun mo'ljallangan nashrlarda so'zlar orasidagi masofa matn shrifti kegliga teng, II guruh uchun esa matn shrifti keglining kamida yarmiga teng bo'lishi kerak.

3.1.16. Quyidagilarni qo'llashga yo'l qo'yilmaydi:

asosiy va qo'shimcha matn uchun — shrift inversiyasidan (vyvorotka) foydalanish;

matnni ajratib ko'rsatish uchun — shrift inversiyasi va rangli fonda rangli bo'yoqlardan foydalanish;

husnixat va ish daftarlarida yozuv uchun mo'ljallangan joylarda rangli va kulrang fondan foydalanish;

ko'rgazmali tasvirlar (grafik, sxema, jadval, diagramma va sh.k.) uchun — rangli fonda rangli bo'yoqlardan foydalanish;

asosiy va qo'shimcha matnni — uch va undan ortiq ustunda terish.

3.1.17. Barcha yosh guruhlarga oid nashrlarda matnni ajratib ko'rsatish uchun uch xil rangli bo'yoqdan foydalanish tavsiya etiladi.

3.1.18. I guruh uchun mo'ljallangan nashrlardagi kartografik yozuvlar uchun kegli kamida 10 punkt, II va III guruhlar uchun esa kamida 9 punkt bo'lgan shriftni qo'llash tavsiya etiladi.

3.1.19. Matn illyustratsiyalarning yonida joylashganda, sarlavha va xatboshilardan tashqari, satrlarning boshi va oxiri bir vertikal chiziqda joylashishi kerak.

3.1.20. Nashrlarda axborotning buzilishiga yoki yo'qolishiga olib keladigan, o'qishni qiyinlashtiradigan, o'qish sharoitini yomonlashtiradigan nuqsonlarga yo'l qo'yilmaydi:

bosilmay qolish (tasvir elementlarining yo'qolishi), bo'yoqning surkalishi, bo'yoq quyulib qolgan joylar, dog'lar, timalishlar, qo'shaloq bosilish;

kitob blokining qirqimlariga yoki ichiga yelim oqib kirishi natijasida sahifalarning yopishib qolishi va ochganda matn yoki rasmlarning shikastlanishi;

blok yoki muqovaning deformatsiyalanishi.

3.1.21. Barcha yosh guruhlariga mo'ljallangan nashrlarda rasmlarning yuqori sifati ta'minlanishi, qirralari aniq va puxta ishlangan bo'lishi kerak.

3.2. Shrift bilan bezashga oid talablar gumanitar, ijtimoiy va tabiiy fanlarga oid nashrlar

3.2.1. Alifbe, bukvar va husnixat daftarlariga oid talablar

3.2.1.1. Bukvardagi matnning shrift bilan bezalishi 1-jadvalda keltirilgan talablarga mos kelishi kerak.

3.2.1.2. She'rlardan tashqari hollarda matnni ikki ustunli qilib terishga yo'l qo'yilmaydi.

She'rlar uchun matnni ikki ustunli qilib terishga faqat ustunlar orasidagi masofa kamida 18 mm bo'lgandagina ruxsat etiladi.

3.2.1.3. Bukvar va alifbedagi matnda ajratib ko'rsatilgan qismlarning shrift bilan bezalishi 1-jadvalda keltirilgan talablarga mos kelishi kerak. Bunda satr uzunligi belgilanmaydi.

Ustundagi so'zlar soni to'rttadan oshmaganda va ustunlar orasidagi masofa kvadratning kamida $\frac{3}{4}$ qismini tashkil etganda so'zlarni ustun shaklidagi ro'yxat tarzida berishga yo'l qo'yiladi.

3.2.1.4. Kursiv yozuvdan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

3.2.1.5. Sahifada so'zlarni bo'g'in ko'chirishga yo'l qo'yilmaydi.

3.2.1.6. Bukvar va alifbedagi rasmlarning umumiy maydoni kamida 50% ni tashkil etishi tavsiya etiladi.

3.2.2. I guruh o'quvchilari uchun nashrlarga oid talablar

3.2.2.1. Rus va (yoki) lotin yozuvi asosidagi shriftlardan foydalanib chiqariladigan nashrlarda asosiy va qo'shimcha matnning shrift bilan bezatilishi, ta'lim yiliga va ularning funksional vazifasiga qarab, 2-jadvalda bayon etilgan talablarga muvofiq bo'lishi kerak.

3.2.2.2. She'rlardan tashqari, asosiy va qo'shimcha matnni ikki ustunli qilib terishga yo'l qo'yilmaydi.

She'rlar uchun ikki ustunli terishga faqat 2-jadval talablariga (satr uzunligidan tashqari) rioya qilinganda va ustunlar orasidagi masofa kamida 9 mm bo'lgandagina ruxsat etiladi.

3.2.2.3. So'zlar va so'z birikmalari ro'yxatlari, xronologik materiallar ikki va undan ortiq ustunlarda faqat ustunlar orasidagi masofa kamida 12 mm, ajratuvchi chiziq bo'lganda esa kamida 6 mm bo'lsagina joylashtirilishi mumkin.

3.2.2.4. Nashrlarning lug'at qismida ikki ustunli terishga faqat ustunlar orasidagi masofa kamida 9 mm, ajratuvchi chiziq bo'lganda esa kamida 6 mm bo'lsagina yo'l qo'yiladi.

Nashrlarning lug'at qismidagi shrift kegli asosiy matn shrifti keglidan 2 punktga kichikroq, satrlararo interval (interliniyash) esa kamida 2 punktga kattalashtirilgan bo'lishi mumkin.

3.2.2.5. Matndagi ajratib ko'rsatishlar shriftining kegli va satrlararo intervalining (interliniyashining) kattalashtirilishi 2-jadvalda bayon etilgan talablarga muvofiq bo'lishi kerak. Bunda ajratib ko'rsatishlar shriftining kegli asosiy (qo'shimcha) matn shrifti keglidan kichik bo'lmasligi lozim.

3.2.2.6. Illyustratsiyalar tagiga yoziladigan izohlar uchun kegli kamida 14 punkt bo'lgan shriftni qo'llash va ularni illyustratsiya chetidan kamida 4 mm masofada joylashtirish tavsiya etiladi.

3.2.2.7. Kimyoviy formulalarning asosiy elementlari shriftining kegli asosiy matn shriftining keglidan kichik bo'lmasligi, formulalarning yordamchi elementlari shriftining kegli esa 6 punktdan kichik bo'lmasligi kerak.

3.2.3. II guruh o'quvchilari uchun mo'ljallangan nashrlarga qo'yiladigan talablar

3.2.3.1. Nashrning funksional vazifasiga qarab, rus va (yoki) lotin grafikasi asosidagi shriftlardan foydalanib chiqariladigan nashrlarda asosiy va qo'shimcha matnlarning shrift bilan bezatilishi 3-jadvalda ko'rsatilgan talablarga muvofiq bo'lishi kerak.

3.2.3.2. Matndagi ajratib ko'rsatilgan qismlarning shrift kegli va interliniyajining kattalashtirilishi 3-jadvalda ko'rsatilgan talablarga muvofiq bo'lishi kerak.

Qo'shimcha matn uchun ustunlar orasidagi masofaning 6 mm bo'lishiga faqat ajratuvchi chiziq mavjud bo'lganda yo'l qo'yiladi.

3.2.3.3. Nashrlarning lug'at qismida ikki ustunli terimga faqat ustunlar orasidagi masofa kamida 9 mm bo'lganda, ajratuvchi chiziq mavjud bo'lganda esa kamida 6 mm bo'lganda ruxsat etiladi.

Nashrlarning lug'at qismidagi shrift kegli 3-jadvalga muvofiq qo'shimcha matn shriftining keglidan kichik bo'lmasligi kerak.

3.2.3.4. Harfli va sonli formulalarning asosiy elementlari uchun asosiy matn shriftining keglidan ikki punktga kichikroq shriftni qo'llashga yo'l qo'yiladi. Formulalarning yordamchi elementlari shriftining kegli 6 punktdan kichik bo'lmasligi kerak. Yuqori qatordagi formulalarning satrosti elementlari bilan quyi qatordagi formulalarning satrusti elementlari orasidagi interliniyajning kattalashtirilishi 4 punktdan kam bo'lmasligi lozim.

Kimyoviy formulalarni o'z ichiga olgan matnda qatorlararo masofaning (interliniyajning) ortishi sahifada bir xil bo'lmasligi mumkin.

3.3. Shrift bilan bezashga qo'yiladigan talablar aniq fanlar bo'yicha nashrlar uchun

3.3.1. I guruh o'quvchilari uchun mo'ljallangan nashrlarga qo'yiladigan talablar

3.3.1.1. Nashrlarning asosiy matnini shrift bilan bezash 4-jadvalda bayon etilgan talablarga mos kelishi kerak.

3.3.1.2. Asosiy matnni ikki ustunli qilib terishga yo'l qo'yilmaydi.

3.3.1.3. Misol va masalalar ustunlari uchun ikki ustunli terimdan faqat ustunlar orasidagi masofa kamida 16 mm, rangli fon va (yoki) ajratuvchi chiziqlardan foydalanilganda esa kamida 9 mm bo'lgandagina foydalanishga ruxsat etiladi. Bitta topshiriq doirasidagi ustunlar orasidagi masofa bir xil bo'lishi kerak.

3.3.1.4. Misol va masalalardagi shrift kegli 4-jadvalga muvofiq asosiy matn shrifti keglidan kichik bo'lmasligi kerak.

3.3.1.5. Ko'rgazmali tasvirlardagi yozuvlarning shrift kegli asosiy matn shrifti keglidan ko'pi bilan 2 punktga kichik bo'lishi mumkin.

3.3.1.6. Matndagi ajratib ko'rsatilgan qismlarning shrift kegli va interliniyaji 4-jadvalda bayon etilgan talablarga mos kelishi kerak.

Bunda ajratib ko'rsatilgan qismlarning shrift kegli asosiy matn shrifti keglidan kichik bo'lmasligi lozim.

3.3.2. II guruh o'quvchilari uchun mo'ljallangan nashrlarga qo'yiladigan talablar

3.3.2.1. II guruh o'quvchilari uchun mo'ljallangan nashrlardagi asosiy va qo'shimcha matnlarni shrift bilan bezash 5-jadvalda bayon etilgan talablarga mos kelishi kerak.

3.3.2.2. Harfli va sonli formulalarning asosiy elementlari uchun asosiy matn shriftining keglidan ikki punktga kichikroq shrift qo'llashga yo'l qo'yiladi. Yuqori qatordagi formulalar (misollar) qatorosti elementlari va quyi qatordagi formulalar (misollar) qatorusti elementlari orasidagi interliniyashning kattalashishi 2 punktdan kam bo'lmasligi kerak.

Tarkibida formulalar bo'lgan matnda interliniyash bir sahifada bir xil bo'lmasligi mumkin.

3.3.2.3. Misol va masalalar ustunlari uchun ikki ustunli terimdan foydalanishga faqat ustunlar orasidagi masofa 16 mm dan kam bo'lmagan hollarda, rangli fon va/yoki ajratuvchi chiziqlar qo'llanilganda esa 9 mm dan kam bo'lmagan hollarda ruxsat etiladi. Bitta topshiriq doirasidagi ustunlar orasidagi masofa bir xil bo'lishi lozim.

Misollar va masalalar ustunlaridagi shrift kegli 5-jadvalga muvofiq qo'shimcha matn shriftining keglidan kichik bo'lmasligi kerak.

3.3.2.4. Ko'rgazmali tasvirlar (grafik, sxema, jadval, diagramma va boshqalar) uchun qora rang bilan birga jami uchtdan ko'p bo'lmagan bo'yoqdan foydalanish tavsiya etiladi. Ko'rgazmali tasvirlardagi yozuvlar shriftining kegli 12 punktdan kam bo'lmasligi kerak.

3.3.2.5. Shrift kegli va matndagi ajratib ko'rsatishlarda interliniyashni oshirish 5-jadvalda bayon etilgan talablarga muvofiq bo'lishi lozim. Bunda ajratib ko'rsatish shriftining kegli asosiy matn shriftining keglidan kichik bo'lmasligi kerak.

3.3.2.6. II guruh o'quvchilari uchun mo'ljallangan nashrlarda 5-jadval talablariga rioya qilgan holda matnni ikki ustunli terishga yo'l qo'yiladi.

Asosiy matn uchun ustunlar orasidagi masofa kamida 16 mm, qo'shimcha matn uchun esa ajratuvchi chiziq mavjud bo'lganda kamida 9 mm bo'lishi lozim.

3.4. Poligrafiya materiallariga qo'yiladigan talablar

3.4.1. Nashrlarni tayyorlash uchun qo'llaniladigan mahalliy va import poligrafiya materiallariga ularning inson salomatligi uchun xavfsizligini tasdiqlovchi sanitariya-epidemiologiya xulosalari taqdim etilishi shart.

3.4.2. Poligrafiya materiallari to'g'risida ma'lumotlar bo'lmagan taqdirda, formaldegid mavjudligini aniqlash uchun sanitariya-kimyoviy tadqiqotlar o'tkazish

kerak. Model eritmaga (distillangan suvga) o'tadigan formaldegid miqdori 0,1 mg/l dan oshmasligi lozim.

3.4.3. Nashrlarni tayyorlash uchun faqat kitob nashrlarini chop etishga mo'ljallangan (ofset, bosmaxona, kitob-jurnal va sh.k.), GOST 30113-94 (ISO 2470-77) bo'yicha oqlik ko'rsatkichi 74–88 % bo'lgan qog'ozdan foydalanish kerak. Barcha yosh guruhlariga mo'ljallangan nashrlar uchun sahifaning orqa tomonidan bosma elementlarning ko'rinib qolmasligini ta'minlaydigan noshaffof qog'ozdan foydalanish zarur. I toifadagi nashrlar uchun 1 m² vazni 80 grammdan kam bo'lmagan qog'oz tavsiya etiladi.

3.4.4. Didaktik materiallar, topshiriqli kartochkalar va shu kabi funksional jihatdan sahifalab ajratishga (qirqishga) mo'ljallangan nashrlardan tashqari, gazeta qog'ozidan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

3.4.5. Nashrda matnni chop etish uchun bir turdagi va 1 m² vazni bir xil bo'lgan qog'ozdan foydalanish tavsiya etiladi.

IV. SANITARIYA TEKSHIRUVINI O'TKAZISHNI TASHKIL ETISH NASHRLARNI SANITARIYA-EPIDEMIOLOGIK BAHOLASH

4.1. Sanitariya-epidemiologik baholash uchun nashrning uch nusxasi va unda foydalanilgan materiallar to'g'risidagi ma'lumotlar taqdim etiladi.

4.2. Sanitariya-epidemiologik baholashni o'tkazish uchun nashr to'g'risida quyidagi ma'lumotlar taqdim etilishi kerak: mualliflar haqidagi ma'lumotlar, nashrning sarlavhasi, seriya sarlavhasi, seriyaning soni, kitobxonlar manzili, nashrning maqsadi, nashrning nomi va manzili, nashrning chiqarilgan yili, bosmaxona nomi va manzili, bosishga ruxsat berilgan sana, nashr bichimi, qog'oz turi, asosiy matn shriftining garniturasini, bosma turi, adadi, bosmaxonaning buyurtma raqami.

4.3. 3.1.1–3.1.3, 3.1.5, 3.1.6, 3.2.1.7, 3.4.4-bandlar bo'yicha sanitariya-epidemiologik baholash nashrning bir nusxasida o'tkaziladi.

4.4. Nashrning shrift bilan bezatilishini sanitariya-epidemiologik baholash nashrning bir nusxasida har bir matn va bezatish usulining o'ziga xos 10 ta sahifasi asosida o'tkaziladi.

4.5. 3.1.10 va 3.1.22-bandlar bo'yicha sanitariya-epidemiologik baholash nashrning uchala nusxasining har biridagi o'ziga xos 10 ta sahifa asosida o'tkaziladi.

4.6. 3.1.8-band bo'yicha sanitariya-epidemiologik baholash nashrning uch nusxasidan nazorat uchun tanlab olingan 10 ta daftarda o'tkaziladi.

4.7. 3.1.9-band bo'yicha sanitariya-epidemiologik baholash nashrning uchala nusxasining har birida, har bir daftarning ikki sahifasidagi maxsus bosilgan nazorat plashkalari bo'yicha o'tkaziladi.¹

4.8. Qog'ozning rangida ko'zga ko'rinadigan farqlar bo'lmasa, 3.4.3-band bo'yicha sanitariya-epidemiologik baholash nashrning uch nusxasining har birida bittadan sahifada o'tkaziladi.

Nashr nusxasida qog'oz rangida ko'zga ko'rinadigan farqlar mavjud bo'lganda, gigiyenik ekspertiza nashrning uch nusxasining har biridagi 10 ta xarakterli sahifada o'tkaziladi. Xarakterli sahifalarni nashrning turli daftarlaridan tanlab olish kerak.

4.9. Nazorat qilinayotgan ko'rsatkichlar me'yoriy talablarga mos kelganda, sanitariya-epidemiologik baholash natijasi ijobiy deb hisoblanadi.

Faqat ikkita parametr bo'yicha (shrift o'lchamidan tashqari) 10% dan oshmaydigan chetga chiqishga yo'l qo'yiladi.

4.10. Sanitariya-epidemiologik baholash uslubiyoti ilovada keltirilgan.

4.11. Aralash nashrlarda faqat nashrning matn qismi ushbu sanitariya qoidalari talablariga muvofiqligi bo'yicha gigiyenik baholanadi.

Alifbelarni shrift bilan bezashga qo'yiladigan talablar.

Nashrdan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari nashrning titul varag'ida majburiy tartibda ko'rsatilishi kerak.

1-jadval

Alifbelarni shrift bilan bezashga qo'yiladigan talablar

Alifbo qismlari	Kegl, punkt, kamida	Interliniya jnining ortishi, punkt, kamida	Satr uzunligi				Shrift xususiyatlari	
			minimal		maksimal		sig'imi belgi/kv., ko'pi bilan	ko'rinishi
			kvadrat	mm	kvadrat	mm		
alifbo qismi	36*	tartibga solinmaydi	tartibga solinmaydi	tartibga solinmaydi	tartibga solinmaydi	tartibga solinmaydi	tartibga solinmaydi	yarim qalin yoki qalin, to'g'ri
	18	2	6 1/2	117		140		oddiy yoki keng; yarim qalin to'g'ri
alifboda n keyingi alifbo	18	2	6 1/2	117	8	144		oddiy keng, och yoki yarim qalin to'g'ri

Izoh:

* - alohida harflar uchun.

¹ Diametri (tomoni) 5 mm dan kam bo'lmagan doira (kvadrat) shaklidagi nazorat plashkalari har bir daftardagi ikki sahifaning hoshiyalaridan biriga joylashtirilishi kerak.

2-jadval

I guruh uchun gumanitar va ijtimoiy fanlar bo'yicha nashrlar matnini shrift bilan bezashga qo'yiladigan talablar

Sinf darajalari	Shrift o'lchami (kegl), punkt, kamida	Qatorlararo masofa (interlinyoj) ortishi, punkt, kamida	Qator uzunligi				Shrift tavsifi	
			minimal		maksimal		sig'imi (belgi/kv.), ko'pi bilan	ko'rinishi
			kvadrat	mm	kvadrat	mm		
birinchi	18	2	6 1/2	117	9 1/4	167	6,0	oddiy yoki keng; och; to'g'ri
ikkinchi	16	2	6 1/2	117	9 1/4	167	6,0 (6,6)*	oddiy yoki keng; och; to'g'ri
uchinchi-to'rtinchi	14	2	6	108	8 1/2	153	6,7 (7,3)*	oddiy yoki keng; och; to'g'ri
beshinchi-oltinchi	12	2	3 1/2	63	8 1/2	153	tartibga solinmaydi	oddiy yoki keng; och; to'g'ri

Izoh:

* - Qavs ichida lotin grafikasi asosidagi shriftlardan foydalanib chiqariladigan nashrlar uchun shrift sig'imi ko'rsatilgan.

3-jadval

II guruh uchun gumanitar va ijtimoiy fanlar bo'yicha nashrlar matnini shrift bilan bezashga qo'yiladigan talablar

Funksional vazifasi	Shrift o'lchami (kegl), punkt, kamida	Qatorlararo masofa (interlinyoj) ortishi, punkt, kamida	Qator uzunligi				Shrift tavsifi	
			minimal		maksimal		sig'imi (belgi/kv.), ko'pi bilan	ko'rinishi
			kvadrat	mm	kvadrat	mm		
darsliklar va o'quv qo'llanmalari	10	2	4 2 3/4 (tab.)	72 50	8 1/2	153	tartibga solinmaydi	oddiy yoki keng; och; to'g'ri
	14	2	6	108	8 1/2	153	tartibga solinmaydi	oddiy yoki keng; och to'g'ri
	12	2	4 1/2	81	8	144	tartibga solinmaydi	oddiy yoki keng; och to'g'ri
xrestomatiyal ar	12	reglamentlanmagan	4 1/2	81	8	144	reglamentlanmagan	oddiy yoki keng; och; to'g'ri
		4	4 1/2	81	6 3/4	122	11,0 (12,0)**	oddiy yoki keng; och; to'g'ri
praktikumlar	10	2	3	54	reglamentlanmagan	reglamentlanmagan	reglamentlanmagan	oddiy yoki keng; och; to'g'ri
	9*	2	3	54	reglamentlanmagan	reglamentlanmagan	9,5 (10,5)**	oddiy yoki keng; och; to'g'ri

Izoh:

* - Faqat tilshunoslikka oid nashrlarda yo'l qo'yiladi.

** - Qavs ichida lotin yozuvi asosidagi shriftlardan foydalanib chiqariladigan nashrlar uchun shrift sig'imi ko'rsatilgan.

4-jadval

**Matnning shriftli bezatilishiga oid talablar I guruh uchun aniq fanlar
bo'yicha nashrlar**

Sinflar	Kegl, punktlarda, kamida	Interliniyaj punktlarda, kamida	Satrning minimal uzunligi		Ko'rinishi
			kvadrat	mm	
Tayyorlov Birinchi	16	2	5	90	Oddiy yoki keng; och; to'g'ri
Ikkinchi Uchinchi To'rtinchi	14	2	5	90	Oddiy yoki keng; och; to'g'ri
Beshinchi Oltinchi	12	2	5	90	Oddiy yoki keng; och, to'g'ri

5-jadval

**Matnning shriftli bezatilishiga oid talablar II guruh uchun aniq fanlar
bo'yicha nashrlar**

Sinflar	Kegl, punktlarda, kamida	Interliniyaj oshirish, punktlarda, kamida	Satrning minimal uzunligi		Shrift tavsifi (ko'rinishi)
			kvadrat	mm	
7–11-sinflar va kasb-hunar kollejlari	12	2	2 3/4	50	Oddiy yoki keng; och; to'g'ri

SANITARIYA-EPIDEMIOLOGIK BAHOLASH BO'YICHA METODIKA

1. Nashr blokining balandligi va eni bo'yicha o'lchami 3.1.2-bandga muvofiq 1 mm gacha aniqlikda chizg'ich bilan o'lchanadi.

2. Qog'oz turi 3.4.3, 3.4.4-bandlarga muvofiq nashrning chiqish ma'lumotlari yoki materiallar to'g'risida taqdim etilgan ma'lumotlar asosida aniqlanadi.

3. 3.1.5-band bo'yicha tashqi bezak va 3.1.6-band bo'yicha mahkamlash usuli ko'z bilan chamalab aniqlanadi.

4. 3.1.3-bandga muvofiq nashrning vazni tarozida 5 g gacha aniqlikda o'lchanadi.

5. 3.1.8-band bo'yicha hoshiyalar o'lchami har bir tanlangan daftarning o'rtasida chizg'ich yordamida 1 mm gacha aniqlikda aniqlanadi. Agar nazorat qilinayotgan 10 ta daftardan 4 tasida to'rtta hoshiyadan hech bo'lmaganda bittasi bo'yicha 3.1.8-band talablaridan chetga chiqish aniqlansa, natija salbiy deb hisoblanadi.

6. 3.1.9-band bo'yicha matn va qog'oz tasviri elementlarining optik zichliklari oralig'i akslanish densitometri yordamida suv filtridan o'tkazib aniqlanadi.

Nazorat qilinayotgan sahifa ostiga bir varaq toza oq qog'oz qo'yiladi. Densitometrning nol qiymati sifatida bosma qog'ozning optik zichligi olinadi. Shundan so'ng, nazorat qilinayotgan sahifadagi nazorat plashkasining optik zichligi o'lchanadi va u matn va qog'oz tasviri elementlarining optik zichliklari oralig'i sifatida qabul qilinadi.

Agar optik zichlik qiymati 3.1.9-bandda belgilangan 0,7 dan kam bo'lsa, nashrning bir nusxasi uchun natija salbiy deb hisoblanadi.

Agar nazorat qilinayotgan uchta nusxadan hech bo'lmaganda bittasida 3.1.9-band talablariga nomuvofiqlik aniqlansa, baholash natijasi salbiy hisoblanadi.

7. Fonning optik zichligi nazorat qilinayotgan sahifadagi tasvirning beshta nuqtasida akslanish densitometri yordamida suv filtridan o'tkazib o'lchanadi.

Agar beshta o'lchovdan uchtasining qiymati 3.1.10-bandda ruxsat etilgan me'yordan yuqori bo'lsa, sahifa bo'yicha natija salbiy deb hisoblanadi.

Agar nusxaning nazorat qilinadigan o'nta sahifasidan to'rttasida 3.1.10-band talablariga nomuvofiqlik aniqlansa, bir nusxa bo'yicha natija salbiy deb hisoblanadi. Agar nazorat qilinadigan uchta nusxadan hech bo'lmaganda bittasida 3.1.10-band talablariga nomuvofiqlik aniqlansa, u holda baholash natijasi umuman salbiy deb topiladi.

8. Shriftning guruhi, sig'imi va chizmasi 10 ta xos sahifada tipografik shriftlar uchun davlat standarti bo'yicha aniqlanadi.

Agar nazorat qilinadigan 10 sahifadan 4 tasida hech bo'lmaganda bitta parametr bo'yicha nomuvofiqlik aniqlansa, natija salbiy deb hisoblanadi.

9. Elektron shriftning guruhi, sig'imi va chizmasi 10 ta xos sahifada elektron shriftlar uchun davlat standarti bo'yicha aniqlanadi.

Agar nazorat qilinadigan 10 sahifadan 4 tasida hech bo'lmaganda bitta parametr bo'yicha nomuvofiqlik aniqlansa, natija salbiy deb hisoblanadi.

10. Nashrda yo'l qo'yib bo'lmaydigan bezatish usullarini aniqlash bo'yicha nazorat 3.1.15-bandga muvofiq nashr nusxasining 10 ta xos sahifasida vizual tarzda o'tkaziladi. Agar nazorat qilinadigan 10 sahifadan 4 tasida yo'l qo'yib bo'lmaydigan bezatish usullaridan foydalanilgan bo'lsa, natija salbiy deb hisoblanadi.

11. Matnning illyustratsiyalarga nisbatan joylashuvi 3.1.20-bandga muvofiq 10 ta xos sahifada vizual tarzda aniqlanadi.

Agar nazorat qilinadigan 10 sahifadan 4 tasi talabga javob bermasa, natija salbiy deb hisoblanadi.

12. Nashrdagi nuqsonlar 3.1.22-bandga muvofiq uch nusxaning har biridagi 10 ta xos sahifada vizual tarzda aniqlanadi.

Agar nashrning nazorat qilinadigan 10 ta sahifasidan 4 tasida kamida bittadan nuqson aniqlansa, bir nusxani baholash natijasi salbiy hisoblanadi. Agar nazorat qilinayotgan uch nusxadan ikkitasida nuqsonlar aniqlansa, baholash natijasi salbiy deb topiladi.

13. 4.2-band bo'yicha gigiyenik baholash uchun zarur ma'lumotlar davlat standarti asosida rasmiylashtirilgan nashrning ma'lumotnomalarida yoki maxsus hujjatlarda taqdim etilishi mumkin.

14. Nashr matni shriftining kegli va so'zlararo probel nashriyot shabloni yordamida punktlarda, lupa yoki mikroskop yordamida esa 0,01 mm gacha aniqlikda millimetrlarda o'lchanadi. Shrift keglari punktlarda va bosh harf o'lchami millimetrlarda jadvalda keltirilgan. Shrift keglini lupa yoki mikroskop yordamida aniqlash uchun nazorat qilinayotgan o'nta sahifaning har biridan ixtiyoriy tanlangan bitta bosh harfning balandligi o'lchanadi.

Nashriyotning shaffof shabloni yordamida shrift keglini aniqlash nazorat qilinayotgan sahifadagi bosh harflar (N, P, K) bo'yicha amalga oshiriladi. Bunda shablon nazoratdagi harfning ustiga qo'yiladi va uning balandligi shablondagi nazorat harfi yoki nazorat "oynachasi" chegaralari bilan mos tushguncha to'g'rilanadi.

Agar olingan 10 ta o'lchovdan 4 tasining qiymati yo'l qo'yilgan eng kichik miqdordan kam bo'lsa, natija salbiy deb hisoblanadi.

So'zlararo probelni aniqlash uchun nashrning o'ziga xos 10 ta sahifasidan ixtiyoriy tanlangan beshta satrdagi so'zlar orasidagi masofa o'lchanadi. Agar beshta

o'lchovdan uchtasining qiymati 3.1.14-bandda yo'l qo'yilgan miqdordan kam bo'lsa, ushbu sahifa bo'yicha natija salbiy deb topiladi.

Nazorat qilinayotgan 10 ta sahifaning 4 tasida talabga nomuvofiqlik aniqlansa, butun nashr bo'yicha natija salbiy deb hisoblanadi.

15. Interlinyaj o'sishi nashriyotning shaffof shabloni yordamida o'lchanadi.

Interlinyaj o'sishini aniqlash uchun nazorat "oynachasi" yordamida yuqori satrning chiqib turuvchi elementlari bilan quyi satrning shrift chizig'i orasidagi masofa punktlarda (K_1) o'lchanadi va rasmga muvofiq, shrift keglining punktlardagi qiymati (K_2) ayriladi.

Olingan 10 ta o'lchovdan 4 tasining qiymati ruxsat etilgan me'yordan kam bo'lsa, natija salbiy deb hisoblanadi.

"Interlinyaj o'sishini aniqlash sxemasi (K_1-K_2)" nomli grafik obyektga qarang.

Yuqori satrning shrift chizig'i

Quyi satrning shrift chizig'i

Rasm. Interlinyaj o'sishini aniqlash sxemasi (K_1-K_2)

16. Nashr matni satrining uzunligi 1 mm gacha aniqlikda chizg'ich bilan millimetrlarda yoki nashriyotning shaffof shabloni bilan millimetr yoki kvadratlarda o'lchanadi.

Satr uzunligini aniqlash uchun nazorat qilinayotgan o'nta sahifaning har birida bittadan to'liq formatli satr o'lchanadi.

Olingan 10 ta satr uzunligi o'lchovidan 4 tasining qiymati talablarga mos kelmasa, natija salbiy deb hisoblanadi.

17. Ko'p ustunli terimda ustunlar orasidagi masofa hamda sahifa va hoshiyalarning tasviriy bezaklari orasidagi masofa 1 mm gacha aniqlikdagi chizg'ich bilan yoki nashriyotning shaffof shabloni bilan millimetrlarda o'lchanadi.

Ustunlar orasidagi masofa nazorat qilinayotgan o'nta sahifaning har birida o'lchanadi.

Olingan 10 ta qiymatdan 4 tasi belgilangan me'yordan kam bo'lsa, natija salbiy deb hisoblanadi.

18. 3.2.1.4-band talabiga muvofiqlik 10 ta xos sahifaning har biridagi so'z ko'chirishlar sonini sanash orqali aniqlanadi.

Agar 4 ta sahifada so'z ko'chirishlar soni yo'l qo'yilgan miqdordan oshsa, natija qoniqarsiz deb hisoblanadi.

19. Qog'ozning oqligi 3.4.3-bandga muvofiq davlat standarti bo'yicha aniqlanadi.

20. 3.4.2-band bo'yicha formaldegid miqdori "Flyurrat-2" analizatorida tabiiy, ichimlik va oqova suv namunalaridagi formaldegidning massa konsentratsiyalarini o'lchashni bajarish metodikasi bo'yicha aniqlanadi.

Jadval
(Ma'lumot uchun)

Shrift o'lchami

Shrift kegli		Balandligi bosh harfning (mm)
Dido punktlari (p)	SI punktlari (pt)	
5	5,5	1,25
6	6,5	1,50
7	7,5	1,75
8	8,5	2,00
9	9,5	2,25
10	11	2,50
12	13	3,00
14	15	3,50
16	17	4,00
18	19	4,45
20	21,5	4,95
36	39	8,95

Izoh:

Dido tizimida 1 punkt = 0,376 mm.

SI tizimida 1 punkt = 0,351 mm.